

PĂSTRAREA PATRIMONIULUI CULTURAL ISTORIC AL MOLDOVEI, O PROVOCARE A MODERNITĂȚII

PATRIMONIUL CULTURAL ISTORIC ÎN CIFRE

Din momentul proclamării independenței (1991), Republica Moldova a depus eforturi pentru a dezvolta o societate democratică și pentru a construi un cadru legal bazat pe aspirațiile sale, inclusiv în domeniul protejării patrimoniului cultural.

Din punct de vedere al numărului siturilor și ariilor culturale și naturale desemnate cu statut prioritar de protejare și finanțare, la moment Guvernul nu are stabilită o astfel listă. Însă din numărul total de 15000 de situri culturale se distinge *Rezervația cultural-naturală Orheiul Vechi* care are un statut special și asupra căreia Guvernul atrage o atenție mai mare, deoarece aceasta constituie cel mai important sit cultural din Republica Moldova, aflându-se și în procesul de nominalizare pentru a fi înscris în Lista Patrimoniului Cultural Mondial al UNESCO.

Din cele cincisprezece mii de situri cunoscute, doar 5206 sunt incluse în Registrul monumentelor protejate de stat. Din numărul total al monumentelor circa 8,000 reprezintă situri arheologice, circa 100 din acestea sunt cetățui de pământ, 3 cetăți medievale de zid, 6 orașe medievale (Orhei, Lăpușna,

SUMAR

Monumentele de arhitectură și arheologice ale Republicii Moldova, în conformitate cu stipulările legislației în vigoare, se află sub protecția oficială a statului. Această moștenire culturală constituie unul dintre factorii identitari de bază ai țării noastre. Deși țara noastră dispune de mai multe acte normative în domeniul protejării monumentelor, deși ne-am asumat responsabilități în fața partenerilor noștri europeni la capitolul protejarea moștenirii culturale prin ratificarea mai multor documente importante ale Consiliului Europei și ale UNESCO, acestea în cea mai mare parte sunt ignorate. În Uniunea Europeană, valorile căreia Republica Moldova tinde să le asimileze, patrimoniul cultural construit, monumentele de urbanism și de arhitectură, sunt considerate drept unul dintre pilonii care asigură dezvoltarea durabilă a orașelor, protejarea lui fiind plasată printre obiectivele esențiale ale urbanismului și amenajării teritoriului.

Tighina, Soroca, Căușeni, Chișinău), 788 biserici, 129 conace și mai multe orașe istorice din secolul al XIX-lea (Bălți, Cahul, Chișinău, Orhei, Soroca, Tiraspol). Din cele 5206 monumentele incluse în registrul, 4086 monumente sunt de importanță națională și 1120 de importanță locală. Majoritatea monumentelor de importanță națională sunt situate în Chișinău (419) și raionul Edineț (380). În registrul monumentelor protejate

de stat 2696 sunt situri arheologice, 1284 – monumente istorice, 1261 – monumente de arhitectură 225 – monumente de artă.

AVEM NEVOIE DE PERFEȚIONAREA CADRULUI LEGAL?

Pe lângă cele 5206 situri înregistrate în Registrul național, o serie de monumente de importanță locală și regională sunt incluse în registrele locale (raionale și municipale). Legea privind ocrotirea monumentelor obligă instituțiile de stat responsabile să monitorizeze și să examineze sistematic starea monumentelor istorice. Inspectarea și evaluarea situației reale a monumentelor arhitecturale incluse în registru a fost inițiată de către Agenția de Inspectare și Restaurare a Monumentelor, deși Agenția a fost creată încă în anul 2006 în cadrul Ministerului Culturii, activitatea acesteia s-a făcut vizibilă abia începând cu anul 2010.

“[...] Organele de Stat pentru ocrotirea monumentelor sânt obligate să cerceteze sistematic starea în care se află monumentele în scopul de a elabora programe științific întemeiate pentru lucrări de restaurare și de conservare și de a garanta la timp asigurarea materială și documentară a lucrărilor [...]”¹.

1 Articolul 30, Legea privind ocrotirea monumentelor, nr. 1530-XII, 22.06.1993.

Registrul monumentelor ocrotite de stat a fost aprobat de către Parlamentul Republicii Moldova în 1993, dar a fost publicat în Monitorul Oficial abia în februarie 2010². Nepublicarea registrului național timp de 17 ani a lipsit monumentele istorice de dreptul de a fi protejate de stat, întrucât statutul de monument ocrotit se aplică doar acelor monumente care au fost înregistrate în Registrul monumentelor ocrotite de stat al Republicii Moldova:

“[...] (1) Monumentele sunt obiecte sau ansambluri de obiecte cu valoare istorică, artistică sau științifică, care reprezintă mărturii ale evoluției civilizațiilor de pe teritoriul republicii, precum și ale dezvoltării spirituale, politice, economice și sociale și care sunt înscrise în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat. [...]”³.

Prevederile punctului 2 vin în contradicție cu cele ale punctului 1 al aceluiași articol, deoarece el stipulează faptul că toate monumentele situate pe teritoriul Republicii Moldova fac parte din patrimoniul său cultural și natural și sunt ocrotite de stat. Atât cetățenii simpli, cât și reprezentanții instituțiilor statale s-au pomenit într-o situație confuză. În majoritatea cazurilor de sustragere de la responsabilitatea pentru deteriorarea sau distrugerea bunurilor culturale a fost invocat faptul că monumentul nu a fost inclus în Registru sau că Registrul nu a fost publicat în Monitorul

2 Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 15-17, 2010.

3 Articolul 1 (1), Legea privind ocrotirea monumentelor, no. 1530-XII, 22.06.1993.

Oficial și, în consecință, nu ar avea valoare juridică. Mai mult, articolul 14 al Legii privind ocrotirea monumentelor obligă deținătorii de bunuri culturale să respecte legislația Republicii Moldova privind protejarea monumentelor doar dacă acestea sunt înregistrate în Registrul monumentelor:

CAPACITATEA INSTITUȚIONALĂ DE PROTECȚIE A PATRIMONIULUI

Actualmente, în cadrul Ministerului Culturii sunt angajați 38 de persoane, dintre care doar 4 sunt angajați în cadrul Direcției patrimoniu cultural și arte vizuale. Agenția de Inspectare și Restaurare a Monumentelor, la fel, are doar 6 angajați. În fiecare direcție raională de cultură sunt câte doi angajați, unul dintre care este responsabil și de patrimoniul cultural local.

“[...] Deținătorii cu orice titlu juridic ce posedă, folosesc sau păstrează monumente cu valoare istorică, artistică sau științifică luate la evidență sau înscrise în registrul monumentelor sânt obligați să respecte prevederile prezentei legi, condiție ce se include în actele de proprietate, de cumpărare-vânzare sau de închiriere. [...]”⁴.

În afară de legi, mai există o listă de regulamente care au menirea să implementeze prevederile normative și să re-

⁴ Articolul 14, Legea privind ocrotirea monumentelor, nr. 1530-XII, 22.06.1993.

glementeze relațiile juridice între diferite ramuri cu impact asupra patrimoniului cultural⁵. Un exemplu, în acest sens, reprezintă *Regulamentul general de urbanism* aprobate prin Ordinul nr. 5 al Guvernului Republicii Moldova din 5 ianuarie 1998. Sau, *Regulamentul privind zonele protejate naturale și construite* din 2001, care reafirmă prevederile conform cărora forma de administrare pentru ocrotirea patrimoniului construit poate fi stabilită doar atunci când acesta este inclus în registrul monumentelor:

“[...] În cazul patrimoniului construit, regimul de zone protejate se stabilește pentru monumentele incluse în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat și în registrele monumentelor unităților administrativ-teritoriale. [...]”.

Primăriile orașelor și consiliile raionale sunt obligate să elaboreze și să administreze Registrele monumentelor de importanță locală, document care trebuie să devină unul de bază atât în procesul de ocrotire a patrimoniului cultural, cât și în cel de dezvoltare urbană și regională. Legislația prevede obligativitatea pentru aceste consilii de a alocă resurse financiare în bugetele lor anuale pentru menținerea, conservarea și restaurarea obiectivelor incluse în registru. Totuși, majoritatea consi-

⁵ Regulamentul privind zonele protejate naturale și construite, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 1009 din 05.10.2000, Regulamentul general de urbanism, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 5 din 05.01.1998, Regulamentul privind certificatele de urbanism și autorizațiile de construcție sau demolare a construcțiilor și amenajărilor, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 360 din 18.04.1997.

liilor nu elaborează Registre și nu prevăd resurse în bugetele locale cu această destinație.

Problema ține de capacitatea umană și financiară redusă a primăriilor orașelor și consiliilor raionale de a menține, conserva și restaura obiectivele istorice de importanță locală. Autoritățile locale au nevoie de susținerea autorităților centrale la elaborarea și administrarea respectivelor registre. Un prim pas ar fi formularea unui Regulament-cadru care să vină cu mai multe detalii.

PATRIMONIUL ARHITECTURAL

Elementele arhitecturale sunt cele mai reprezentative componente atât a orașelor istorice, cât și a localităților rurale. Deși tradiția urbană în Republica Moldova are o istorie recentă, orașele a fost cel mai mult expuse politicilor culturale totalitare din perioada sovietică. Totodată, procesul de democratizare a societății moldovenești după câștigarea independenței nu a reprezentat întotdeauna promovarea unei atitudini pozitive față de patrimoniul cultural. În vârtejul tranziției de la un regim politic totalitar la unul democratic, monumentele istorice au fost adesea uitate. Liberalizarea economiei, privatizarea și factorii politici au avut un impact direct asupra obiectivelor patrimoniului cultural.

Principala instituție care oferă consultanță Ministerului Culturii în chestiuni legate de autorizații în domeniul patrimoniul arhitectural este Consiliul Național al

Monumentelor Istorice. Consiliul stabilește dacă este nevoie de o oarecare intervenție la vreun monument istoric aflat sub ocrotirea statului și asupra zonei sale de protecție. Orice intervenție este examinată în două etape. Consiliul mai întâi analizează și aprobă conceptul proiectului, după care, într-o nouă ședință, se discută și se aprobă proiectul lucrărilor de execuție. De fapt, Consiliul se întrunește de două ori pe lună.

În cazul capitalei, proiectele care vizează clădiri istorice fără statut de monument, clădiri istorice cu statut de monument, sau terenuri care fac parte din centrul istoric, dat fiind statutul juridic de monument al acestora, proiectele se înaintează la etapa schiță de proiect, iar apoi la etapa proiect de execuție spre avizare Consiliului Național al Monumentelor Istorice, doar după aceasta eliberându-se autorizația de construcție. Dacă însă clădirea istorică are statut de monument (fiind luată la evidență în Registrul municipal de monumente), însă nu este situată în centrul istoric al capitalei, proiectele de intervenție asupra acestora se examinează doar de autoritatea publică locală. În fapt, procedura juridică de avizare a intervențiilor în cadrul centrului istoric este ignorată de autoritățile locale.

Pe lângă bunuri mobile și imobile, clădirile istorice sunt obiecte ale dreptului de proprietate, atât cele publice cât și cele private⁶. Exercițarea drepturilor de proprietate asupra monumentelor este prevăzută de către legile Republicii Moldova⁷. Legislația națională stipulează în mod foarte clar că privatizarea obiectivelor care reprezintă patrimoniu cultural național

6 Articolul 7, Legea cu privire la proprietate, 22.01.1991.

7 Articolul 8, Ibidem.

este interzisă⁸, tranzacțiile vor fi declarate nule și vor aplicate răspunderi prevăzute de Codul Civil⁹. Statul își rezervă rolul de preemțiune în cazul contractelor de vânzare sau cumpărare a monumentelor¹⁰, însă această stipulare a fost, totuși, adesea încălcată sau, pur și simplu, neglijată. Deși legislația națională în vigoare prevede anularea tranzacțiilor de alienare a monumentelor istorice realizate cu încălcarea prevederilor legale¹¹, nu există precedente în aplicarea acestei măsuri.

Acest mediu juridic nu exclude, totuși, dreptul de proprietate privată asupra monumentelor¹² și a folosirii acestora¹³. Astfel, există o contradicție în legislație ceea ce face ca o casă de locuit să poată fi subiectul privatizării, iar o cetate medievală - nu. Așadar, pentru menținerea integrității monumentului, proprietarul, indiferent de statutul său juridic, se află în obligația de a lua măsuri pentru protejarea acestuia¹⁴. Este de datoria autorităților publice centrale și locale să supravegheze aplicarea măsurilor de ocrotire a monumentelor¹⁵. În această situație, proprietarii de construcții istorice trebuie încurajați să le valorifice fără a le pune în pericol originalitatea și semnificația lor istorică.

8 Articolul 17 (4), Legea despre cultură. In Monitorul Oficial, 5.08.1999, nr.83-86, p. I, art. 401.

9 Articolul 9 (2), Legea privind ocrotirea monumentelor, nr. 1530-XII, 22.06.1993.

10 Articolul 9 (1), Ibidem.

11 Articolul 9 (2), Ibidem.

12 Ibidem, Articolul 7 (6).

13 Ibidem, Articolul 9 (1). Monumentele ce sunt în proprietate privată pot fi vândute, donate sau înstrăinate cu notificarea obligatorie a organelor de stat pentru ocrotirea monumentelor. La cumpărarea-vânzarea monumentelor statul are dreptul de preemțiune. Vezi Articolele 13-16.

14 Ibidem, Articolul 13.

15 Ibidem, Articolul 15.

“[...] (2) Dreptul de a dispune de monumente de stat sub formă de bunuri imobile este exercitat de Parlament, de consiliile raionale, municipale, orășenești și comunale. [...]”.

(6) Dreptul de a dispune de monumentele ce constituie proprietate privată este exercitat de proprietar”¹⁶.

Legea privind ocrotirea monumentelor, în scopul prevenirii acțiunilor de distrugere, obligă proprietarii monumentelor să le asigure, însă nu avem exemple concludente în acest sens:

“[...] Proprietarii monumentelor sub formă de bunuri imobile sunt obligați să încheie contracte de asigurare, în care se indică valoarea monumentelor și a terenului din zonele lor de protecție stabilită de experți.”¹⁷.

Majoritatea cetățenilor consideră că la momentul actual este mai bine ca monumentele să fie în proprietatea statului, altfel riscă să fie distruse, reieșind din interesul economic de moment al persoanelor fizice și juridice. O dovadă în acest sens este campania de evaluare a monumentelor de arhitectură incluse în Registrul național și municipal al Chișinăului realizată de Agenția de Inspectare și Restaurare a Monumentelor, care a constatat că în perioada 1993-2010 au fost demolate 83 de monumente, în 155 de cazuri au fost intervenții

16 Articolul 7 (2), Ibidem.

17 Articolul 39, Legea privind ocrotirea monumentelor, nr. 1530-XII, 22.06.1993.

arhitecturale ilegale care au prejudiciat autenticitatea monumentelor și a zonelor de protecție ale acestora, iar 17 clădiri istorice sunt într-o stare avansată de ruinare¹⁸.

STUDII DE CAZ

În contextul celor menționate mai sus, putem constata și faptul că țara noastră este unica în Europa prin faptul că nu cunoaște nici un precedent juridic de trageră la răspundere a vreunei persoane responsabile de demolarea sau prejudicierea obiectivelor protejate de stat. În același timp, peste 10% din imobilele protejate de stat în Chișinău sunt deja demolate, altele fiind în proces activ de distrugere. Printre cazurile de ultimă oră se situează:

1. Imobil protejat de stat pe str. Vlaicu Pârcălab 71 (sec. XIX). În legătură cu începerea procesului de demolare a imobilului, Agenția de Inspectare a Monumentelor a sesizat la 15 martie 2011: Inspecția de Stat în Construcții și Procuratura. Răspunsul Inspecției conținea afirmarea stopării lucrărilor de demolare, iar Procuratura da un răspuns, prin ordonanța cu refuz de începere a urmăririi penale. Lucrările de demolare continuă și astăzi, în locul imobilului cu statut de monument protejat intenționându-se construirea unui business-centru cu 7 etaje.

2. Intervenție degradantă în Centrul istoric protejat de stat al Chișinăului, Colina Pușkin, 3 (construcție Complex de blocuri locative cu până la 15 etaje). Afec-

tat și Muzeul A. Pușkin și zona lui de protecție, cu statut de monument protejat de stat, fapt asupra căruia au protestat reprezentanțe diplomatice străine. Pe acest caz Ministerul Culturii a sesizat Procuratura pe data de 15 aprilie 2011, deocamdată fără a primi vreun răspuns.

3. Intervenție în zona de protecție a monumentului ocrotit de stat – Capela voluntarilor basarabeni și bulgari (sec. XIX), str. Dimo, 6. Pe acest caz au fost exprimate proteste oficiale ale reprezentanțelor diplomatice străine. Fără a avea nici un act permisiv, parohul de aici a instalat un gard și a început lucrări de construire a unei biserici noi, afectând grav și spațiul verde protejat. Cazul este bine cunoscut de Primărie, de Inspecția de Stat în Construcție. Totuși, groapa de fundare a noii biserici este deja începută.

CONCLUZII

Cadrul juridic actual al Republicii Moldova în domeniul ocrotirii patrimoniului cultural este unul foarte general. Însă, este importat să rămânem a fi realiști, deoarece problema constă nu doar în lipsa unui cadru legal, ea fiind una mai complexă, iar eforturile conjugate ale Guvernului și sectorului profesional ar putea fi mai mari și mai eficiente pentru obținerea rezultatelor dorite. Toate organele de decizie și organele statale responsabile pentru ocrotirea patrimoniului cultural trebuie să analizeze cele mai bune practici obținute în alte țări în parteneriat cu experți. Important este

¹⁸ Ion Ștefăniță (ed.), Cartea neagră a patrimoniului cultural al municipiului Chișinău, Chișinău, 2010, p. 4.

că Republica Moldova să-și onoreze angajamentele internaționale și europene asumate în domeniul patrimoniului cultural.

Procesul rapid de urbanizare și modernizare a orașelor vechi nu trebuie să prejudicieze moștenirea lor culturală – “Orașul de mâine trebuie să-și afirme bogăția sa istorică”¹⁹. Iată de ce este necesar ca autoritățile publice să coopereze cu diferiți specialiști pentru a realiza proiecte calitative în domeniul topografiei urbane, amenajării teritoriului etc. Totodată, instituțiile statale au obligația să asigure pluridisciplinaritatea programelor de formare politică, protejare management și amenajare a landsaftului, destinat profesioniștilor din sectorul public și privat, precum și oricărei persoane interesate²⁰.

Procesul de urbanizare trebuie să ia în considerație monumentele istorice (clădiri, străzi, cartiere, grădini istorice etc.), care, luate împreună formează „orașul

vechi” sau “orașul istoric”. Turismul cultural trebuie integrat în strategiile de dezvoltare economică a statului²¹, iar itinerariile culturale pot forma un cadru excepțional pentru pace, bazat pe legături istorice, bazat pe spiritul toleranței, respectului și aprecierii diversității culturale a diferitor comunități care contribuie la existența lor²².

În contextul problemelor enumerate mai sus, pentru depășirea acestei stări, instituțiile statului în parteneriat cu instituțiile de cercetare și societatea civilă trebuie să elaboreze o strategie națională privind ocrotirea și reabilitarea patrimoniului cultural național, în care orașul istoric să fie unul din componentele de bază. Realizarea unui studiu de fezabilitate a siturilor culturale, actualizarea Registrul Monumentelor ocrotite de stat ar fi doar unele din măsurile cuprinse de planul de acțiuni în acest domeniu.

19 Codul european de bună practică „Arheologia și proiectul urban”, aprobată de Comitetul Consiliului European pentru patrimoniul cultural, la a 15-ea adunare plenară din 8-10 martie, 2000.

20 Articolul 6, Convenția europeană a landsaftului, Florența, 2000.

21 Carta turismului cultural, adoptată de ICOMOS în noiembrie 1976.

22 ICOMOS Carta privind itinerariile culturale ratificată de către Adunarea a 16-ea a ICOMOS, Quebec, (Canada) octombrie 4, 2008.

www.viitorul.org

IDIS „Viitorul” reprezintă o instituție de cercetare, instruire și inițiativă publică, care activează pe o serie de domenii legate de: analiză economică, guvernare, cercetare politică, planificare strategică și management al cunoștințelor. IDIS activează în calitate de platformă comună care reunește tineri intelectuali, preocupați de succesul tranziției spre economia de piață și societatea deschisă în Republica Moldova. Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul” este succesorul de drept al Fundației Viitorul, și păstrează în linii mari tradițiile, obiectivele și principiile de acțiune ale fundației, printre care se numără: formarea de instituții democratice și dezvoltarea unui spirit de responsabilitate efectivă printre oamenii politici, funcționari publici și cetățenii țării noastre, consolidarea societății civile și spiritului critic, promovarea libertăților și valorilor unei societăți deschise, modernizate și pro-europene.

str. Iacob Hîncu 10/1, Chișinău

MD-2005 Republica Moldova

373 / 22 221844 tel

373 / 22 245714 fax

office@viitorul.org

www.viitorul.org

Fundația Friedrich Ebert (FES) este o fundație politică, social-democrată germană scopurile căreia sunt promovarea principiilor și fundamentelor democrației, a păcii, înțelegerii și cooperării internaționale. FES își îndeplinește mandatul în spiritul democrației sociale, dedicându-se dezbaterii publice și găsirii, într-un mod transparent, de soluții social-democrate la problemele actuale și viitoare ale societății.

Cu Republica Moldova, Fundația Friedrich Ebert și-a început colaborarea în anul 1994 prin intermediul Biroului Regional de la Kiev, iar din octombrie 2002, la Chișinău activează un birou permanent al fundației.

Tel.: +373 22 885830

E-mail: fes@fes.md

Acest produs apare cu sprijinul Fundației Friedrich Ebert.

Opiniile exprimate aparțin autorilor. Nici Administrația IDIS „Viitorul” și nici Consiliul Administrativ al Institutului pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul” și Fundația Friedrich Ebert nu poartă răspundere pentru estimările și opiniile prezentate în cadrul acestei publicații.

Pentru mai multe informații asupra acestei publicații ori asupra abonamentului de recepționare a publicațiilor editate de către IDIS, vă rugăm să contactați direct Serviciul de Presă și Comunicare Publică al IDIS „Viitorul”. Persoana de contact: Laura Bohanțov - laura.bohantov@viitorul.org.